

СЕКЦІЯ «ІСТОРІЯ ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

Підсекція історичних наук

УДК 93

ПОРІВНЯЛЬНИЙ МЕТОД В ІСТОРИЧНИХ НАУКАХ У КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОЇ ПРАКТИКИ

О. М. Бут

Кожна наукова галузь має у своєму розпорядженні властивий тільки їй методологічний комплекс. У низці наук існують спеціальні дисципліни, що базуються на порівнянні: порівняльна філософія, порівняльне правознавство, порівняльна політологія тощо. Однак в українській історичній науці такої дисципліни як «порівняльна історія» («comparative history») поки що не існує. На наш погляд, це наука про закономірності суспільного розвитку в конкретних формах, просторовому і часовому вимірах, де є певна ритміка, очевидні аналогії та навіть повтори, як свого часу вказував ще «Екклезіаст»: «Що було, те й буде, і що робилося, буде робитись, і немає нічого нового під сонцем» (Екл. 1:9) [2].

На сьогодні ми маємо чимало літератури методологічного характеру, серед них навчальні посібники знаних українських науковців (М. Г. Білухи [1], В. В. Ковальчука, Л. Н. Моїсеєва [7], В. О. Кулікова [8], І. С. П'ятницької-Позднякової [11]). Особливий внесок зробили вчені-історики: В. О. Ключевський [5], М. П. Ковальський [6], В. М. Михайлов [9], В. В. Іваненко, Г. Г. Кривчик [10], В. К. Якунін та ін. [13].

Мета дослідження – показати, виходячи з досвіду історика-професіонала, як використання порівняльного методу сприяло науковому пошуку, виявленню новацій і обґрунтованих висновків, через що з'явився сенс говорити про «порівняльну історію» і в українській історичній науці.

Порівняння в історичних дослідженнях можна робити як «по вертикалі» (у часі), так і «по горизонталі» (у просторі). В авторській монографії та докторській дисертації були широко застосовані обидва методи порівняння. На основі архівних документів і літератури порівнювалися системи управління українською промисловістю від більшовицької націоналізації та впровадження «воєнного комунізму», до раднаргоспів із системою управління трестами, і, нарешті, установа новітньої командно-адміністративної форми управління як економічної моделі, що проіснувала до розпаду СРСР [3]. Тільки цей порівняльний метод дозволив, по-перше, встановити масштаб і значення розвитку промисловості в умовах політики воєнного комунізму, НЕПу і радянської системи тоталітаризму. Порівнюючи процеси індустріалізації і їх наслідків в СРСР і розвинутих країнах Заходу, по-друге, зроблено висновок про діаметрально протилежний їх характер досягнень. Автор, наводячи індустріальний потенціал СРСР, підійшов до питання: якою ціною? Здійснюючи порівняння, по-третє, залучено додатковий емпіричний матеріал і, зрештою, розширено науковий кругозір, творчий діапазон, а саме останній і є одним із головних показників наукової кваліфікації вченого. По-четверте, порівняльний метод взаємодіє з діалектичним методом (розуміння гегелівського закону заперечення заперечення) на різних витках спіралі розвитку суспільства. Без діалектики порівняльний

метод схожий з «методом сліпого», який блукає незнайомою місцевістю в пошуках потрібної стежки.

Використання порівняльного методу вимагає від дослідника дотримуватися основних історичних методологічних принципів:

1) Оперувати всією сукупністю різноманітних, інколи суперечливих, фактів, а не підібраними, вигідними, вихопленими автором із контексту подій (принцип системності).

2) Аналізувати факти, явища, характеризувати історичні персоналії за обов'язкового врахування конкретних історичних епох (принцип історизму);

3) Не робити висновків про ідентичність процесів та явищ, виходячи із усталених позицій авторитетів, як це сталося з трактуванням НЕПу як «всерйоз і надовго, але не назавжди», а також причин труднощів НЕПу, засобів і шляхів їх подолання [4, с. 37]. Про це переконливо свідчить порівняння виступів з підсумками роботи квітневого (1928 р.) пленуму ЦК ВКП(б): Й. Сталіна перед московською та М. Бухаріна перед ленінградською партійними організаціями [3, с. 36; 12].

4) Для порівняння треба брати факти, що знаходяться в одному часовому вимірі. Порівняння здійснюється «по горизонталі», однотипні явища – «по вертикалі» (принцип порівняльності). Частіше це стосується деяких посібників з історії України щодо чисельності та втрат Німеччини й СРСР у ранній період Другої світової і початок Великої вітчизняної війни.

5) Уникати ідеологічних, політичних, релігійно-конфесійних та інших кон'юнктурних поглядів і, водночас, враховувати суб'єктивну складову джерел та історичних творів (принцип об'єктивності).

Особливість порівняльного методу дослідження підтверджує, що він дає історику можливість довести погляд на історичні принципи як «грані ідеалу». Натомість, існують тісні зв'язки між порівняльним методом та іншими історично-науковими методами. Отже, на практиці, в історичних дослідженнях, на основі різних методологічних принципів відбувається використання комплексу різних методів, але провідним у цьому комплексі є порівняльний метод.

Література

1. Білуха М. Г. Методологія наукових досліджень: підручник. Київ: АБУ, 2002. 480 с.
2. Біблія / пер. Огієнка А. URL: <https://bibleonline.ru/bible/ubio/ecc-1/>
3. Бут О. М. Проблеми управління промисловістю: історичний досвід і уроки. : монографія. Київ: Либідь, 1990. 228 с.
4. Бут О. М., Добров П. В. «Економічна контрреволюція» в Україні в 20–30-ті роки ХХ століття: від нових джерел до нового осмислення. Вид. друге, випр. і доп., з іл. Донецьк: Укр НТЕК, 2002. 316 с.
5. Ключевский В. А. Методология русской истории. 1884–1885 акад. год. Сочинение в 9 томах. Том 6 / под ред В. Л. Янина. Москва: Мысль, 1989. С. 5–93.
6. Ковальський М. П. Основи науково-дослідницької та самостійної роботи студентів: метод. посіб. Острог: Національний університет «Острозька академія», 2002. 88 с.
7. Ковальчук В. В., Моїсєєв Л. Н. Основи наукових досліджень: навч. посіб. Вид. друге, переробл. і доп. Київ: Професіонал, 2004. 216 с.
8. Куліков В. О. Нові інформаційні технології в історичних дослідженнях. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Теорія*. 2007. Вип. 39(№72). С. 217–228.
9. Методологія та організація наукових досліджень: навчальний посібник. / укл. В. М. Михайлов. Харків: ХДУХТ, 2014. 220 с.
10. На шляху до наукової творчості: методичний посібник. / укл. В. В. Іваненко, Г. Г. Кривчик. Дніпро: Ліра, 2017. 28 с.
11. П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб. Київ: ЦНЛ, 2013. 116 с.
12. Правда. 1928. 18, 19 апреля.
13. Якунин В. К. Методология истории (в контексте исторической практики). Днепропетровск: ВВВ ДНУ, 2012, 721 с.